

İ İYİ AYI E

HİKÂYE ANLATMA SEVGİMİZ TOPLUMLARI NASIL İNŞA VE İMHA EDER?

e orci sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. Ut curſus loreaccuſſum ſiſu. ic aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. curſus loreaccuſſum ſiſu. aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

e orci sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. Ut curſus loreaccuſſum ſiſu. ic aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. curſus loreaccuſſum ſiſu. aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

e orci sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. Ut curſus loreaccuſſum ſiſu. ic aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. curſus loreaccuſſum ſiſu. aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

e orci sed ante felis. Vv. Id. Sed lacuſabibendum i. Ut curſus loreaccuſſum ſiſu. ic aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

sed ante felis. Vestibulum lacuſabibendum molli curſus loreaccuſſum liguluſ aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

sed ante felis. Vestibulum lacuſabibendum molli curſus loreaccuſſum liguluſ aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

e orci sed ante felis. Vestibulum lacuſabibendum molli curſus loreaccuſſum liguluſ aliquet odio inſella, ſed impo i. niſi a vvvvrami faciliteſ ege ſiſ mollis omarepuſuſnar, riſuſ lo. Suspendenſeque, quiſ gra n lectuſ, lacretvulpate moleſ accuſſum riſuſquſ ligula vſite, ni ſed ſodaleſſiquet non. Ph iſi ac nunc ferrenſum. q ſi lo vſit ligula. utriſque p r ſioſ. In curſuſMauriſ ſoſſic nulla ſci apten ne n. Ut a n m tempo at nibh id placera Ibero ac ſa ſ. ac-vm. Sed

ATAN GOTTSCHELL

Çeviren: Dila Balcı

HİKÂYE PARADOKSU

Translated from the English Language edition of The Story Paradox: How Our Love of Storytelling Builds Societies and Tears Them Down by Jonathan Gottschall, originally published by Perseus Book LLC./Hachette Book Group Inc. Copyright © 2021 by Jonathan Gottschall. This edition arranged through Nurcihan Kesim Literary Agency. Turkish translation Copyright © 2024 by Sola Unitas. All rights reserved.

Tüm hakları saklıdır. İngilizce orijinali Perseus Book LLC./Hachette Book Group Inc. tarafından “The Story Paradox: How Our Love of Storytelling Builds Societies and Tears Them Down” adıyla yayımlanmıştır. Bu eser Nurcihan Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Bu eserin çeviri sorumluluğu Sola Koç. Eğ. Dan. Hiz. A.Ş.’ye aittir. Bu kitabın hiçbir bölümü yazılı izin alınmadan kopyalanamaz ya da çoğaltılamaz.

SANDER YAYINLARI

Fetih Mah. Tahrallı Sok. Kavakyeli İş Merkezi

No: 7/E İç Kapı No:16 Ataşehir/İSTANBUL

Telefon: 0212 939 76 52 - E-posta: sander@sanderyayinlari.com

www.facebook.com/sanderyayinlari

www.twitter.com/SanderYay

www.instagram.com/sanderyayinlari

<https://sanderyayinlari.com>

ISBN: 9786256811317

Yayıncı Sertifika No: 45798

1. Baskı: İstanbul 2024

İmtiyaz Sahibi: Umut Kısa

Genel Yayın Yönetmeni: Buket Konur

Çeviren: Dila Balcı

Editör: Dicle Biçicisoy

Redaksiyon: Aysegül Yazmacı

Son Okuma: Buket Konur

Mizanpaj: Özlem Yıldız

Kapak Tasarımı: Özlem Yıldız

Orijinal Adı: The Story Paradox: How Our Love of Storytelling Builds Societies and Tears Them Down

BASILDIĞI YER

Özkaracan Matbaacılık ve Ciltcilik San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mahallesi Gülbahar Caddesi No: 62/C Bağcılar/ İstanbul

Sertifika No: 45469

© Bu kitabın tüm yayın hakları Sola Koç. Eğ. Dan. Hiz. A.Ş.’ye aittir. Yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen hiçbir yolla kopya edilemez, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

HİKÂYE PARADOKSU

HİKÂYE ANLATMA SEVGİMİZ
TOPLUMLARI NASIL İNŞA VE İMHA EDER

JONATHAN GOTTSCHALL

Çeviren: Dila Balcı

 sander yayınları

Annem ve babam için...

*Bana bir hikâye anlatın.
Bu yüzyıl ve ânında, cinnetin
Bana bir hikâye anlatın.*

Robert Penn Warren, 'Audubon'

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

9

1. "HİKÂYE ANLATICISI DÜNYAYI YÖNETİR."

25

2. KARANLIK HİKÂYE ANLATICILIĞI SANATLARI

49

3. HİKÂYE DİYARI UĞRUNA VERİLEN BÜYÜK SAVAŞ

81

4. EVRENSEL GRAMER

109

5. HER ŞEY DAĞILIYOR

135

6. GERÇEKLİĞİN SONU

163

SONUÇ: BİR MACERA ÇAĞRISI

203

TEŞEKKÜRLER

215

NOTLAR

217

GİRİŞ

Kısa bir süre önce, başarısız bir çaba olacağından şüphe ederek sırf düşünmek için bir bara gittim. Dünyanın malum hali yüzünden kederli hissediyordum ve bu kitap konusunda kafam karıştı. Bunu çok uzun zamandır araştırıyordum ve planlıyordum. Yüzlerce sayfa not, yüzlerce de taslak yazmıştım ve kitabın yazabileceğim tüm farklı versiyonlarını adlandırıp reddederken bir dizi farklı başlık denemiş ve hepsinden vazgeçmiştim. *Annus Horribilis* (Ç.N.: *Korkunç yıl* anlamına gelen Latince ifade) dediğimiz 2020'nin başlarıydı ve son teslim tarihimi ve muhtemelen bir sonrakini de kaçıracağımı biliyordum.

Elbette kitabın ne üzerine olduğunu genel hatlarıyla biliyordum. Hikâyeler. Gerçek, kurgu ve bunların arasında kalan anlatıların huzursuz edici temsilleri de dahil olmak üzere her türden hikâye. Daha spesifik olarak da hikâyelerin, zihinlerimizi her zaman sezemediğimiz yollarla şekillendiren karanlık gücü üzerineydi. Ama araştırmamda -Platon'un *Devlet*'i üzerine yirmi dört yüz yıllık akademik çalışmalar, Atlantik Okyanusu'ndaki köle ticaretinin dehşeti, yüzyılın ortalarında beyin yıkama konusundaki tuhaf panikler, QAnon (Ç.N.: ABD'de Donald Trump'ın başkanlığı sırasında ortaya çıkan aşırı sağ bir komplo teorisi) ve düz dünyacılığın komik derecede korkunç yükselişi, toplu katliam salgını, dünyanın en iyi (ve en kötü) yazarlarından bazılarının sanatsal süreçlerine dair derin incelemeler, sanal gerçekliğin yükselişi, Amerikan toplumunun kolay anlaşılır hikâyelerle kutuplaşması ve beynimizin hikâyeleri nasıl şekillendirip onlar tarafından şekillendiğiyle ilgili- çok fazla konuyla ilgilenmiştim.

Tüm bunlar bir tek soru uğrunaydı: Neden tam da şu anda hikâyeler türümüzü çılgına çeviriyor gibi görünüyordu?

Bu yüzden barın en sessiz köşesine oturdum ve mekânın en ucuz viskilerinden bir kadeh sipariş ettim. Kulak tıkaçlarımı taktım ve kalemimi temiz bir bar peçetesinin üzerine yerleştirdim.

dim. İçkinin etkisini göstermesini bekliyor; manzaramla birlikte bilinç durumumu değiştirerek beni yaratıcılık azgınlığından kurtarabilmesini umuyordum. Bir süre peçeteye baktım. Bir şeyler karaladım. Sonra bir içki daha sipariş ettim ve etrafıma bakındım. Önce sesi kapalı televizyonlardan birinde şeflerle ilgili bir eğlence programını izledim. Sonra bir sonraki televizyona döndüm ve ESPN’de iki iri yarı adamın bir masanın üzerinden birbirlerine bağırmaalarını izledim. Sonra biraz daha dönüp bir polis programının ardından bir haber programının başlamasını izledim.

Bu noktada oraya düşünmek değil, içmek için gittiğimi kendime itiraf etmiştim. Ama barın etrafına baktığımda, içkinin gerçekten de bana umduğum dünya görüşünü kazandırdığını fark ettim. Normalde, bir insan kalabalığını gözlemlediğimizde, kalabalığı *gerçekten* gözlemlemeyiz. Sırayla bireylere odaklanırsınız. Belki alışılmadık derecede güzel olan biri gözümüze çarpar ve yakalanmayacağımızı hissettiğimiz sürece onu inceleriz. Sonra gözlerimiz özellikle şık ya da tuhaf giyimli birine kayar. Ve sonra özellikle kısa veya uzun veya zayıf veya şişman birine. Gözlerimiz defalarca normdan sapmış birinden, bir diğerine geçer.

En azından bu benim için böyledir. Ama bu gece, bireyleri değil kalabalığı, ağaçları değil ormanı fark edebilmişim. Davranışlarımızın değişken, çeşitli ve öngörülemez olduğunu iddia etmek insanlara kendilerini iyi hissettiriyor. Ama öyle değiller. Davranışlarımız tekdüze, basmakalıp ve öngörülebilirdir. Ve bardaki (üzgün ve çakırkeyif yazarınız hariç) tüm insanlar *tam olarak* aynı şeyi yapıyordu.

Yaptıkları şeydi: Ellerini havada sallıyorlardı. Ağızlarını açıp kapatıyorlardı. Dudaklarını ve dillerini, büyük bir çeviklik ve yaşama gücüyle hareket ettiriyorlardı. Bazıları kuş sesine benzer sesler çıkarıyordu. Diğerleri böğürüyordu. Bir adamın elini bir kadının kulağına götürdüğünü ve sıcak bir bilgiyi doğrudan kadının beynine üflediğini gördüm. Kadının başı bir tür

sarsılmayla geriye düştü. Kadın tavana doğru ulurken boyun damarları şişti.

Gözlerimi alamıyordum. Bardaki *herkes* bunu yapıyordu. Masadaki müşteriler. Garsonlar ve barmenler. Televizyondaki insanlar; kızgın emekli sporcular, plastik yüzlü haber sunucuları, hırsız ve polisi canlandıran oyuncular, ShamWows'ı (Ç.N.: Süper emici bir temizlik ürünü) tanıtan adam bile.

Peçeteme geri döndüm. Kıvranan kulak tıkaçımı parmağım-la dürterek yerine oturttum. “Bu insanlar *tuhaf*.” diye yazdım. Neden buradalar? Burada *gerçekte* yaptıkları şey ne?”

Ne yaptıklarını elbette biliyordum. Arkadaşlarıyla buluşuyorlardı. Hayatlarının aşklarıyla tanışmaya çalışıyorlardı. Ya da benim gibi, bir parça kederden kurtulmak için kendilerini tedavi ediyorlardı. Ama neden iki kişi kadar küçük gruplar hâline geldiklerinde bile dudak bükme, surat yapma ve el sallama nöbetlerine girme eğilimindeydiler?

Her gün, gün boyu, insanlar kendileri ve başkaları tarafından yayılan kelime rüzgârlarının içinde yolunu arıyor. İnsanlar -bebekken anneleriyle rastgele mırıldandıkları ilk seslerden, ölüm döşeginde fısıldadıkları son sevgi kelimelerine kadar- tüm yaşamlarını bunu yaparak geçiriyor. İnsanlar ne zaman bir araya gelseler sırayla konuşuyor. Kendimiz konuşmadığımız zamanlarda ise çoğunlukla ya televizyonda başkalarının konuşmalarını seyrediyor ya da bunun gibi, bir sayfada başkalarının kelimelerini okuyor ya da bir podcast'te söylenen ya da bir şarkıda mırıldanılan kelimeleri dinliyoruz.

Eğer uzaydan dünyaya gelen bir insan davranışı uzmanı olsaydınız ve sizden insanlığı diğerlerinden daha fazla tanımlayan bir faaliyet söylemeniz istenseydi, ‘uyurlar’ ya da ‘çalışırlar’ diyebilirdiniz. Ancak bu sadece sizin bir uzaylı olduğunuzu ve bizi hiç anlamadığınızı gösterirdi. Şayet benim gibi dünyada doğmuş bir insan davranışı uzmanı olsaydınız, “İletişim kuruyorlar.” diyebilirdiniz.

Ancak dikkat ederseniz kelimelerin çoğu, insanların aldıkları nefese değmez gibi görünür. Bir keresinde etkili öğretimde hikâye anlatımının rolü hakkında benim de ellerimi ve dudaklarımı kullanmam istenmişti. Oda, bir nükleer enerji santralinde çalışan güvenlik eğitmenleriyle doluydu. Onların sözleri gerçekten önemlidir. Eğer eğitmenler tam olarak doğru kelimeleri seçmez ve onları tam olarak doğru şekilde sıralamazlarsa, bir felaket meydana gelebilirdi.

Bizim iletişimimizinse çoğu böyle değildir. Çoğunlukla kelimeleri, birilerinin komik köpeği, aptal patronu ya da sinir bozucu erkek arkadaşı hakkında değiş tokuş ederiz. Bardaki TV’de kızgın emekli sporcular, Rob Gronkowski adında melez bir futbol-masal kahramanı hakkında -emekli kalmalı mı kalmamalı mı diye- tartışıyorlardı. Üzgün ve çakırkeyif yazarınız bile barda oturmuş kendi kendiyi durmaksızın gevezelik ediyordu: Yoksa bu, büyük bir fiyasko muydu? Kaç kitap yazarını ölüme sürüklemişti?

Gözlerimi peçeteme yazdığım soruya diktim: Gerçekte ne yapıyorlar? Soru kalın harflerle öne çıkana kadar harflerin üzerinde defalarca gezinmiştim. Kafamı kaldırıncaya odadaki insanların ayağa kalktıklarını, oturduklarını, öne ya da arkaya eğildiklerini, oraya buraya yürüdüklerini gördüm. Tıpkı bir esintinin ormana hükmetmesi gibi sanki kelimelerin nefesiyle dürtülüyorlardı.

Peçeteme başka bir kelime yazdım: “Hükmetmek.”

Kelimeye farklı açılardan bakabilmek için peçeteyi hafifçe çevirdim, sonra bir soru işareti ekledim: “Hükmetmek?” Uzun bir süre kaşlarımı çatıp bara baktım.

Hükmetmek

Hayatımız boyunca yorulmak bilmeden yaptığımız tüm iletişimin temel bir amacı var. Bu amaç diğer zihinleri etkilemek, insanların nasıl düşüneceklerini, hissedeceklerini ve nihayetinde nasıl davranacaklarını yönlendirmektir. Her ne zaman iletişim kursak, birbirimizi az da olsa harekete geçirmek ve böylece dünyayı kendi lehimize yeniden düzenlemek için havalı ve asılsız kelimeler kullanırız.

Hükmetmek dışında, bir kelimeyi solumak, yazmak veya söylemek için nadiren bir nedenimiz olur. Bu, yalnızca kendimiz için kullandığımız kelimeler için bile geçerlidir. İç sesin bilimsel olarak incelenmesi zor olsa da psikologlar “İç konuşmanın dürtüleri engellemede, davranışları yönlendirmede ve hedefe ulaşma başarısını ölçmede rol oynadığını,” uzun zaman önce doğrulamıştır.¹ Başka bir deyişle iç konuşma, davranışlarımıza çeki düzen vermek için kendimize hükmetme şeklimizdir.

Bazı durumlarda, hükmetmenin iletişimin merkezindeki yeri barizdir. Satış görevlileri ya da politikacılar iletişim kurarken, bizi açıkça bir satışa yönlendirmeye çalışır. Ama bu, benim bardaki ortam gibi, o kadar bariz değilken de geçerlidir. Meyhane muhabbetleri, genellikle mikro ölçekte küçük olsa da yine de önemli bir iş görür: İnsanoğlunun gelişmesi için her zaman çok önemli olan sosyal ittifakları kurar ya da sürdürürler. Uçakta bir yabancıyla ayak üstü yapılan küçük bir sohbet bile muhtemelen, karşımızdakinin aklına bizi öldürüp eşyalarımızı çalma fikri gelmeden önce, bizimle arkadaş olma içgüdüsünü yansıtır.

Tüm hayatımızı rastgele konuşarak geçiririz çünkü iletişimci olarak gücümüz -başkalarının aksine, bizim başkalarını kendi isteğimiz doğrultusunda harekete geçirip geçiremeyeceğimizin derecesi olan- hükmedişimizin göstergesidir. Lütfen bunun ille de ya da genellikle Makyavelist bir yanı olmadığını farkına varın. *Homo Sapiens*'i ayağa kaldıran tüm çürümüş zırvalara

"Dünyayı hikâyelerden nasıl kurtarabiliriz?"

Hikâye anlatıcılığı, insan uygarlığını inşa eden kutsal bir gelenek olarak bilinir. Ancak, öykü bilimi uzmanı Jonathan Gottschall, hikâye anlatımının karanlık bir yüzü olduğunu iddia ediyor. "Hikâye Paradoksu"nda, psikologlar, iletişim uzmanları ve edebiyatçılardan oluşan bir konsorsiyumun hikâyelerin, beynimizi nasıl etkilediğini araştırmasını inceliyor.

Gottschall, hikâye anlatımının sadece grupları birleştirmekle kalmayıp aynı zamanda insanları ayıran bir güç olduğunu vurguluyor. Bu güç, rasyonel düşünceyi atlatarak insanları manipüle etmenin en etkili yolu olabilir. Kitap, dezenformasyon, komplo teorileri ve yalan haberlerin etkisini artıran teknolojik gelişmelerin gerçeği kurgudan ayırma görevini zorlaştırdığını açıklıyor.

Gottschall, toplumların bu gerilimleri nasıl yönettiklerine bağlı olarak başarılı ya da başarısız olduklarını savunuyor. Açıklık ve inançla, hikâye anlatımının insanlığın en büyük tehdidi hâline geldiğini ve bu sorunla nasıl başa çıkabileceğimizi ortaya koyuyor.

